

The Relationship between the Axiological and also the Material and Economic Aspect in the Social-Philosophical Views of Friedrich Nietzsche

UDC: 141.17.165:316.4

DOI: <https://doi.org/10.15421/172408>**Zaharchuk Alex**Ph.D., Assoc. Prof., <http://orcid.org/0000-0001-9702-8373>, szaharchuk1978@i.ua*Dnipro University of Technology (Dnipro, Ukraine)*

Abstract

The **relevance** of the analysis of the economic aspect of the socio-philosophical views of Friedrich Nietzsche lies in the possibility of expanding modern ideas about the peculiarities of the functioning of society as a whole and at certain stages of its historical development.

The **results** are presented in the analysis of some socio-philosophical ideas of Friedrich Nietzsche, which are related to issues, and connected to the material and economic sphere of society. Emphasis is placed on the fact, that Friedrich Nietzsche himself preferred to consider material and economic issues from a value point of view. Therefore, it is the axiological problematic, that connects the material and Nietzsche's economic views of with his general philosophical concept. The article also analyses the ratio of rational and irrational elements as important for understanding the Nietzschean style of philosophizing.

The **purpose** of this article is: Analysis of the issue of distribution of material goods as an element of Nietzsche's socio-philosophical views in the context of axiological and epistemological problems.

In the context of the goals and objectives of this work, the main research methods are axiological, extrapolation, comparative and problem-subject **methods**.

The main **conclusion** of the work is that Friedrich Nietzsche, solving issues related to the material life of society, tries to do so based not only on an irrational approach, which is the basis of his general philosophical concept. It is revealed that the philosopher recognizes the importance of reason and objective factors in the economic sphere of society. Such a double position of Nietzsche can be interpreted as a positive step in the development of Western philosophy towards the formation of a non-classical and post-classical philosophical paradigm.

It is proved that Friedrich Nietzsche's desire to subordinate material and economic relations to spiritual and valuable principles of human existence should be considered a positive and productive idea.

The influence of Nietzsche's philosophy in its positive aspects on the development of modern socio-philosophical knowledge is evaluated. Namely, it is stated that some Nietzsche's judgments can contribute to the development and deepening of the humanistic approach to the understanding of contemporary social problems.

Keywords: Friedrich Nietzsche, society, material goods, rational, irrational, morality, values

Зв'язок аксіологічного та матеріально-економічного аспекту у соціально-філософських поглядах Фрідріха Ніцше

Захарчук Олексій*Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна)*

Анотація

Актуальність аналізу економічного аспекту соціально-філософських поглядів Фрідріха Ніцше полягає в можливості розширення сучасних уявлень про особливості функціонування суспільства в цілому й на певних етапах його історичного розвитку.

Результати викладені в аналізі деяких соціально-філософських ідей Фрідріха Ніцше, що мають відношення до питань пов'язаних з матеріально-економічною сферою буття суспільства. Робиться акцент на тому, що сам Фрідріх Ніцше волів розглядати матеріально-економічні питання під ціннісним кутом зору. Отже саме аксіологічна проблематика пов'язує матеріально-економічні погляди Фрідріха Ніцше з його загально філософською концепцією. Також аналізується співвідношення елементів раціонального та ірраціонального як важливих для розуміння ніцшеанського стилю філософування.

Метою даної статті є аналіз питання розподілу матеріальних благ як елемента соціально-філософських поглядів Фрідріха Ніцше в контексті аксіологічних та гносеологічних проблем.

В контексті цілей і завдань даної роботи, основними дослідницькими **методами** є аксіологічний, компаративний, проблемно-предметний метод, метод екстраполяції.

Основний **висновок** роботи полягає в тому, що Фрідріх Ніцше, розв'язуючи питання які пов'язані з матеріальним життям суспільства, намагається це робити спираючись не лише на ірраціональний підхід, який є основою його загально філософської концепції. Виявлено, що філософ визнає значення розуму й об'єктивних факторів в економічній сфері життя суспільства. Встановлено, що така неоднозначна позиція Фрідріха Ніцше може бути інтерпретована як позитивний крок розвитку західної філософії в бік формування некласичної та постнекласичної філософської парадигми.

Доведено, що позитивною та продуктивною ідеєю Фрідріха Ніцше слід вважати його прагнення підпорядкувати матеріальні та економічні відносини духовним та ціннісним принципам людського буття.

Оцінено вплив філософії Фрідріха Ніцше в своїх позитивних аспектах на розвиток сучасного соціально-філософського знання. А саме зазначено, що деякі судження Фрідріха Ніцше можуть сприяти розвитку та поглибленню гуманістичного підходу до осягнення суспільних проблем сучасності.

Ключові слова: Фрідріх Ніцше, суспільство, матеріальні блага, раціональне, ірраціональне, мораль, цінності

Стаття надійшла / Article arrived: 29.01.2024

Схвалено до друку / Accepted: 29.02.2024

Вступ.

У статті досліджується матеріально-економічний аспект соціально-філософських ідей Фрідріха Ніцше. Даний аспект у роботах німецького філософа безпосередньо сконцентрований навколо питання розподілу матеріальних благ у суспільстві.

В цьому контексті в даному дослідженні головна увага приділяється аналізу зв'язку між матеріально-економічними питаннями та ціннісними аспектами буття суспільства, в розумінні самого Фрідріха Ніцше та в екстраполяції цього зв'язку для досліджень сучасного стану суспільних відносин.

В статті також аналізується співвідношення елементів раціонального та ірраціонального, як важливих для розуміння ніцшеанського стилю філософствування.

Актуальність аналізу економічного аспекту соціально-філософських поглядів Фрідріха Ніцше полягає в можливості розширення сучасних уявлень про особливості функціонування суспільства в цілому й на певних етапах його історичного розвитку. Крім того, розгляд Фрідріхом Ніцше питання розподілу матеріальних благ має значення й для осмислення загальних питань моралі, природи людини, гуманізму, а ці питання є актуальними і не залежать від конкретної історичної епохи або окремої галузі людської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слід також зазначити, що актуальність дослідження економічного аспекту вчення Фрідріха Ніцше в контексті соціально-філософської концепції обумовлена й слабкою розробленістю цієї теми у вітчизняних дослідженнях. Соціально-філософська концепція Фрідріха Ніцше частіше розглядається в контексті культурологічних, правових, політичних та інших проблем його філософії. Тому, хоча соціально-філософські погляди Ніцше й досліджуються, деякі аспекти цих поглядів досить мало вивчені. Хоча, якщо мова йде про аксіологічну проблематику, вона є доволі гарно розробленою у багатьох дослідженнях, у тому числі, в ряді останніх за часом вітчизняних досліджень: Н. Мамай (2023), Г. І. Савонова (2021), М.В. Сінельнікова (2022), А.Ю. Сомов (2015), К.А. Ширяєва (2022), І. Янушевич (2017).

Так до широкого вивчення соціально-філософських поглядів Фрідріха Ніцше звертаються такі сучасні українські автори, як: І.В. Бичко (2005), В. Бушанський (2016), П.І. Гнатенко (2009), В. Горбатенко (2002), В.Б. Огороков (2005), В. Шамрай (2005) та ін. У той же час слід зазначити, що соціально-філософські погляди Ніцше частіше розглядаються переважно в культурологічних, правових, філософських аспектах. Таким чином, аспекти вчення Фрідріха Ніцше, які можуть бути віднесені до матеріально-економічної сфери, вивчаються недостатньо.

Серед закордонних досліджень слід звернути увагу на працю авторів С. Райнерта та Е. Райнерта

(Reinert, & Reinert, 2020), які розглядають саме економічний аспект у контексті філософії Фрідріха Ніцше. Автори зазначають, що деякі погляди Фрідріха Ніцше є дотичними до проблеми впливу людського капіталу на матеріальне виробництво. Безпосередньо, ніцшеанська ідея волі інтерпретується як фактор виробництва. Зазначається, що в німецькій економічній традиції, починаючи з епохи Відродження справжнім двигуном соціально-економічного зростання вбачалися розум і воля людини.

Зазначається, що Фрідріх Ніцше опосередковано вплинув на погляди деяких представників німецької економічної школи 19 ст. У цій заснованій на виробництві традиції, економіка є міцно пов'язаною з наукою про державництво, про управління державою з метою максимізації добробуту нації.

Автори статті вказують, що соціально-економічні погляди філософа вплинули на формування популярної у Німеччині до 90-х років двадцятого століття ідеї Третього Шляху, тобто альтернативи щодо ліберальної економіки і економіки комунізму.

Варто вказати і на збірку досліджень (Backhaus, & Drechsler, 2006), яка була спеціально присвячена впливу філософії Фрідріха Ніцше на економічну сферу. Більшість авторів збірки зазначають, що вплив поглядів Фрідріха Ніцше на економіку – це мало досліджувана тема, але перспективна для сучасних досліджень. Особливо прискіпливу увагу автори досліджень у збірнику приділяють соціально-економічним аспектам ніцшеанської філософії.

Метою даної статті є аналіз питання розподілу матеріальних благ як елемента соціально-філософських поглядів Фрідріха Ніцше в контексті аксіологічних та гносеологічних проблем.

Для досягнення цієї мети варто вирішити ряд завдань:

- чим у Фрідріха Ніцше обумовлений інтерес до аналізу саме проблеми розподілу матеріальних благ;
- який зв'язок моральної проблематики із соціально-філософськими поглядами у Ніцше;
- яка специфічна роль проблеми співвідношення раціонального-ірраціонального в рішенні питання розподілу матеріальних благ у Фрідріха Ніцше в контексті проблем суспільства та суспільної моралі;
- яке відношення ідеї Фрідріха Ніцше, що розглядаються в даній статті, мають для сьогодення.

Результати дослідження.

Фрідріх Ніцше торкається економічних питань тільки в тому сенсі, в якому вони співвідносяться з його основними світоглядними переконаннями та філософськими ідеями. Тому погляди філософа що стосуються економіки не носять цілісного, системного характеру, а носять скоріше фрагментарний, допоміжний характер, але з цього не слід робити висновок що мислитель до економічних питань ставився недостатньо серйозно. Фрідріха Ніцше цікавлять не економічні частковості, а

фундаментальні питання, що стосуються ролі майна, власності в житті суспільства й індивіда. Розгляд цих проблем має у Фрідріха Ніцше насамперед морально-ціннісний підтекст. Можна сказати, що Фрідріха Ніцше в економіці в першу чергу цікавить те, як вона впливає на формування пануючої моралі. Таким чином, розгляд економічних аспектів життя суспільства виступає у мислителя продовженням його критики пануючої моралі.

Так, Фрідріх Ніцше піддає критиці таку фундаментальну рису людини як прагнення до поліпшення свого матеріального становища, прагнення до багатства. Але критикує він не власне саме це прагнення, а пов'язані з ним моральні установки у вигляді певних чеснот. «Я часто спостерігаю, як старанність і працьовитість створює багатство і пошану, водночас забираючи витонченість чуттів, яка дала б змогу втішатися багатством і пошаною; а на додачу цей головний засіб від нудьги і згубних пристрастей притуплює емоції і робить розум несприятливим до нових збудників» (Ніцше, 2020, с. 47-48).

Саме прагнення до багатства не є для Фрідріха Ніцше чимсь неприпустимим, тому що воно є задоволенням, і у якомусь ступені співзвучно для філософа із прагненням до влади, як домінуванню над іншими. Багатство - це та ж влада, але тільки економічна. Але все-таки для Фрідріха Ніцше поняття багатства та влади хоч і близькі, але не тотожні. Багатство схвалюється мислителем не безумовно, він справедливо попереджає й про наявні негативні аспекти надмірного захоплення матеріальним нагромадженням: «Майно робить людину більш незалежною та вільною тільки до певного ступеня; ще крок – і майно стає паном, а власник - рабом: як раб, повинен він віддавати йому свій час, свої думки, повинен мати певні зв'язки, бути прив'язаним до певного місця, зростає з певною державою, і все це, бути може, проти свого внутрішнього й найбільш важливого бажання» (Ніцше, 2012, с. 177).

Повертаючись до піднятої Фрідріхом Ніцше в цьому контексті проблеми моралі, бачимо, що мораль, у цьому випадку у вигляді старанності, притупляє задоволення від багатства, не дає цьому задоволенню всебічного вираження. Це веде до звуження інтересів людини й суспільства, їхньої замкнутості на самому багатстві як на меті, а не засобі до чогось більшого: «Найпрацьовитіше з усіх поколінь – наше покоління – не знає, на що застосувати своє старання і гроші, крім дедалі стараннішого заробляння ще більших грошей; у наші часи потрібен більший геній на те, щоб витратити, ніж на те, щоб набувати» (Ніцше, 2020, с. 48). Можна затверджувати, що саме пануюча мораль, згідно Фрідріха Ніцше, лежить в основі споживчого відношення суспільства до життя. В остаточному підсумку, саме мораль задає тон економіці, зводячи її в статус головної мети суспільного розвитку.

Самі по собі, економічні питання, питання росту добробуту є для Фрідріха Ніцше вторинними, він не вважає, що механічне зростання добробуту здатне вирішити проблеми суспільства та людини. Мірилом цінності всякої діяльності для філософа виступає не її матеріальний, економічний результат, а те, наскільки та або інша робота відповідає схильностям людини, чи приносить вона йому задоволення. Тільки робота, що приносить задоволення сама по собі, виступає у Фрідріха Ніцше найбільш продуктивною та творчою, саме така робота є ознакою творчих меншин, еліти: «Шукати роботу заради винагороди – у цьому подібні нині майже всі люди у цивілізованих країнах. Усім їм робота – це засіб, а не сама мета; тож вони не надто вибагливі у виборі роботи, за умови, що вона щедро оплачується. Лише зрідка тепер трапляються люди, які скоріше загинуть, ніж працюватимуть без задоволення від роботи – цих розбірливих працівників складно задовольнити високою платнею, якщо сама робота не є найбажанішою платнею за працю. До цієї рідкісної породи людей належать художники й споглядачі всіх видів, а також нероби, що гають своє життя на полюваннях, у подорожах чи в любовних авантюрах» (Ніцше, 2020, с. 62).

Виходячи з духу даного висловлення, можна припустити, що проблема добробуту, прагнення до нагромадження так само йде від маси, пристрасть до корисливості – це внутрішньо властива особливість простих людей. Навпаки, справжній еліті дана пристрасть не властива. Такий висновок доводить і нелюбов Фрідріха Ніцше до буржуазії, яку він зневажав за «народні корні» і протиставляв їй родову аристократію, як приклад істинної еліти. Тут же слід зазначити, що хоча Фрідріх Ніцше захищає й виправдує систему, де верхи протиставляються низам, говорячи про проблему майнової нерівності, філософ вказує на духовність як на універсальне поняття. На його думку, саме низький рівень духовного розвитку, низький рівень культури є джерелом надмірної диспропорції в майновому положенні людей, а звідси й причиною соціальних та інших конфліктів.

«Майном повинен володіти тільки той, хто має розум: в інших руках власність є суспільною небезпекою. Багатій, що не вміє вживати вільного часу, що забезпечує йому його статок, буде постійно прагнути до збільшення свого багатства; це прагнення буде його підтримкою, його військовою хитрістю в боротьбі з нудьгою. Таким чином з порівняно помірному стану, зовсім достатнього для духовно розвиненої людини, виникає колосальне багатство; воно є прямим результатом духовної несамостійності й убогості. Але тепер багатій представляється в зовсім іншому, неочікуваному вигляді, чим можна було припускати, судячи з його жалюгідного початку, – тепер він може маскуватися освіченістю й мистецтвом, тому що він у змозі купити собі цю маску. Цим він збуджує заздрість бідних

і неосвічених, – які завжди задрять освіченості й не відрізняють маску від дійсної особи, – і таким шляхом підготовляється соціальний переворот, тому що позолочена бруталність і показова надутість у так званих «насолодах культурою» вселяють думку, що «вся справа в грошах», між тим, хоча ці насолоди культурою почасти й залежать від грошей, але в набагато більшому ступені від розуму» (Ніцше, 2012, с. 176).

Дана ідея Фрідріха Ніцше теж не позбавлена деяких протиріч. Відразу впадає в око, що тут філософ воліє говорити про розум, а не про ірраціональні засади. Говорячи про те, що багатством повинні володіти розумні люди, мабуть під такими Фрідріх Ніцше мав на увазі не просто високо культурних, духовно розвинених людей, але так само й розумних людей, інтелектуалів у повному сенсі цього слова. Коли Фрідріх Ніцше пише, що «насолоди культурою більшою мірою залежать від розуму», певно він має на увазі рівень інтелектуального розвитку, у протилежному ж випадку він скоріше б написав, що насолода культурою залежить від рівня духовності. Але в цьому ж висловленні можна побачити більше властиві для Фрідріха Ніцше ірраціоналістичні судження. Відповідно до даного висловлення, джерелом соціальних конфліктів для філософа є не власно сама майнова нерівність, а, знову таки заздрість бідних до багатіїв, що, як вважає Фрідріх Ніцше, має під собою культурологічні підстави. Адже сама ця заздрість має місце тому, що недостатньо культурно розвинені багаті, у силу цього свого низького рівня розвитку, формують у бідних переконання, що багатство – це ключ не тільки до матеріальних, але й до духовних насолод.

Дійсно, низький рівень культури, нерозвиненість людини й суспільства в цілому веде до звуження життєвих обріїв, фіксації на одному, як правило, матеріальному аспекті, і сьогодні ми можемо побачити, як сучасне масове суспільство споживання йде до зниження рівня культури, до бездуховності і до ірраціоналізації повсякденного життя.

Як вважає Герберт Маркузе, для ірраціоналізму сучасне індустріально розвинене суспільство виявилось сприятливим середовищем. «Сьогодні, – пише далі Маркузе, – містифікуючи елементи освоєно та поставлено на службу виробничій рекламі, пропаганді та політиці. Магія, чаклунство та екстатичне служіння щодня практикуються вдома, в магазині, на службі, а ірраціональність цілого ховається за допомогою раціональних досягнень» (Маркузе, 2003, с. 453).

Зрозуміло, що заздрість бідного до багатія має місце бути, тому як кожна людина хоче жити краще, однак зводити до такого положення причини соціальних змін, напевно, не зовсім обґрунтовано. Головними причинами соціальних змін і переворотів треба все-таки визнати об'єктивні соціальні,

економічні, політичні (але, насамперед економічні) умови існування тих або інших соціальних шарів і класів суспільства.

Це легко можна довести на прикладі західного суспільства, особливо США, де лівова частка національного багатства зосереджена в руках вузького прошарку надбагатих людей. «У США – найвищий рівень нерівності в доходах серед західних країн. У цій країні проживає понад 25 відсотків усіх 2 208 мільярдів світу» (У США, 2018).

Якщо прийняти позицію Фрідріха Ніцше, Америка – цей бастіон масової культури й споживчого відношення, де головна мета суспільства виражена в мрії про «мільйон доларів» – просто повинна була б трястися від хвилювань на соціальному ґрунті. Однак нічого подібного там не відбувається. Чому? Очевидно, тому, що створено загальний високий матеріальний рівень життя, і люди як соціальна спільність цим цілком задоволені, схвалюючи й підтримуючи існуюче положення справ. Вони, звичайно ж, можуть заздрити більш багатим, але ця заздрість ніколи не виллється в серйозні, масові форми соціального протесту.

Отже, деяка подвійність у підході Фрідріха Ніцше очевидна. Поряд з ірраціональним фактором в економіці він визнає значення розуму, раціональних підстав. Може бути, за подібну непослідовність, за відступ від своїх же основних концепцій, філософ й заслуговує критики, але в його захист можна сказати, що Фрідріх Ніцше може й відступив від букви своєї ж концепції, але він не відступив від її духу, а останнє, якщо врахувати особливості його філософствування, є головним.

Відомо, що Фрідріх Ніцше не був, так би мовити, системним філософом.

Пояснюючи свою симпатію до афористичного письма, Ніцше формулює афоризм «Я не довіряю всім систематикам і сторонюся їх. Воля до системи є браком чесності» (Бушанський, 2016, с. 124).

Його ідеї й висловлення носять найчастіше замкнутий, закінчений характер у формі афористичних висловлень. Тому приведення цих поглядів і висловлень у систему, звичайно, допомагає більш пильно й детально вивчити його погляди, але завжди треба пам'ятати, що ця системність внутрішньо не властива стилю філософствування й мислення Фрідріха Ніцше. Тому критика й можливе неприйняття одних його ідей і висновків аж ніяк не означає, що цим перекреслюється цінність інших його ідей, або цих же ідей, але в іншому контексті. У підтримку останнього, можна привести позицію Фрідріха Ніцше про те, як власність повинна оптимально використатися суспільством і як не повинна.

«Коли несправедливість власності починає сильно відчуватися, то зазвичай вказують на два засоби для її усунення: по-перше, на загальний

розділ майна, і, по-друге – на знищення власності й повернення в громаду того, що кожен має.

Досліди по першому рецепті часто проводилися в стародавності, хоча й у маленькому масштабі, але завжди невдало, що може служити нам уроком. «Рівні ділянки» сказати легко; але, скільки неприємностей виникає при необхідному для цього відбутися розділі й відрізі землі, коли доводиться розставатися зі здавна насидженим місцем, скільки священних почуттів ображається, і приносяться при цьому в жертву. Виринаючи прикордонні камені, чи не виринають разом з ними й моральність? І знов-таки, скільки є нових приводів до роздратування між власниками, скільки заздрості й недоброзичливості, тому що двох зовсім однакових ділянок бути не може, а навіть якщо б вони й були, то люди б не повірили цьому через заздрість до ближнього.

Якщо ми захочемо зробити за другим рецептом, тобто повернути всі частки майна в громаду, зробивши кожного члена громади тільки тимчасовим орендарем, то цим ми підірвемо землеробство. Тому що людина ніколи не піклується про те, що дано йому на короткий час, а експлуатує своє тимчасове надбання, грабуючи його, як розбійник, або витрачаючи, як безпутний марнотрат» (Ніцше, 2012, с. 221).

Обґрунтування Фрідріхом Ніцше неможливості справедливого розділу майна через особливості людської психології, у цьому випадку, представляється цілком прийнятним. Дійсно, ніяких технічних перешкод до поділу власності, як по першому, так і по другому способу нема, але, як свідчить історія (у першу чергу вітчизняна) практика повністю підтвердила судження Фрідріха Ніцше щодо вирішальної ролі людського фактора в цьому питанні. Тобто, у певних сферах того ж економічного життя, нерациональні підстави превалюють. Справедливо вказує Фрідріх Ніцше і на негативний вплив переділу власності на моральність. Адже не випадково в часи соціальних потрясінь, в умовах перехідного стану суспільства, а значить і переділу власності, першою жертвою цих змін найчастіше падає мораль суспільства та відбувається девальвація цінностей.

Оптимальним способом відношення до власності у Фрідріха Ніцше, по суті, є сучасна соціал-демократична концепція, що найпоширеніша в країнах Європи, яка одержала загальне визнання як одна з найбільш продуктивних. Фрідріх Ніцше ратує за державний протекціонізм малого бізнесу, підтримку середнього класу, вказує на небезпеку для суспільства надмірної майнової нерівності.

«Для того щоб майно одержало більше довіри й відчувалося більше моральним, дамо можливість здобувати невелику власність шляхом праці, але перешкодимо швидкому й легкому збагаченню, для цього візьмемо з рук приватних осіб і суспільств всі галузі транспорту й торгівлі, що сприяють нагромадженню більших станів, особливо ж вексельні

справи, і будемо вважати як того, хто занадто багато має, так і того, хто нічого не має, за суті однаково небезпечні для суспільного блага» (Ніцше, 2012, с. 222).

Отже, можна зробити висновок, що Фрідріх Ніцше опосередковано сприймає деякі ідеї, які близькі до соціал-демократичних концепцій, або, принаймні, теорій середнього класу, що були сформовані ще за античних часів. Звісно можна пригадати Аристотеля, який пропонував зміцнювати середній клас, тобто сприяти добробуту «громадян, що мають власність середню, але достатню» (Аристотель, 2000, с. 144).

В той же час, відома запекла критика Фрідріхом Ніцше всіх ідеологічних систем, які виражають інтереси більшості. Філософ на всіх рівнях й у будь-якому контексті послідовно відстоює ідею ієрархічного суспільства й різко відкидає все, що їй не відповідає. У даному ж випадку мислитель вказує, що для суспільства небезпечна надмірна матеріальна диференціація. Тобто, опосередковано Фрідріх Ніцше визнає продуктивність і корисність для суспільства опори на широкі верстви населення. Як можна побачити, в економічній сфері він не вважає доречним наполягати на принципі абсолютної нерівності.

У цілому можна говорити про те, що Фрідріх Ніцше, торкаючись матеріальних проблем суспільства, вважає, що їхня сутність лежить в іншій – моральній, ціннісній і психологічній площині. Однак, у той же час, він не виключає можливість рішення деяких матеріальних проблем безпосередньо, в рамках даної сфери.

Висновки.

Для Фрідріха Ніцше економічні проблеми становлять інтерес, насамперед, у їхньому зв'язку з моральними, аксіологічними, культурними проблемами суспільства. У цьому плані філософ зосередив свою увагу на таких економічних питаннях як питання власності, багатства, впливу майнової нерівності на громадське життя. Особливо позитивним місцем у даному аналізі варто визнати культурологічний підхід Фрідріха Ніцше до розглянутих проблем. Головна його теза про те, що рішення матеріальних проблем неможливо або, точніше, знецінюється без рішення проблем культурного, духовного розвитку представляється на сьогоднішній день більш ніж актуальним. Крім того, позитивно можна оцінити моменти, пов'язані з розкриттям філософом деяких психологічних механізмів у відносинах можливості або неможливості того або іншого переділу власності. У той же час, варто вказати й на подвійне розуміння мислителем деяких моментів в економічній сфері.

З одного боку, у Фрідріха Ніцше чітко простежується ірраціоналістичне трактування даних явищ, що вписується в його більше загальні соціально-філософські погляди, а з іншого боку, нехай і не безумовно, філософ визнає значення

розуму й об'єктивних факторів в економічній сфері життя суспільства. Розглядаючи економічні питання, зокрема питання власності, Фрідріх Ніцше пропонує віддати її в розпорядження інтелектуально розвинених людей, тобто таких, які мають змогу раціонально скористатися нею, причому не тільки у своїх інтересах, але й в інтересах суспільства. Таким чином, він визнає, що діяльність в економічній сфері не може базуватися винятково на одних інстинктах, на суб'єктивних підставах. Більше того, філософ пропонує гармонізувати суспільні відносини через переділ власності, при цьому переділ цей носить цілком раціональний характер. І тут знову спливає ряд протиріч.

З іншого боку, Фрідріх Ніцше говорить про те, що майном повинна володіти духовна й інтелектуальна еліта, що цілком можна вписати в загальну ієрархічну

концепцію філософа. Але це володіння не повинне бути абсолютним, держава повинна залишити за собою найбільш важливі економічні галузі, а в іншому вести економічну політику, спрямовану в першу чергу на зміцнення середнього класу. При цьому варто особливо підкреслити, що Фрідріх Ніцше ніде не обмовляється про негативне значення даних принципів навіть у далекій перспективі. Це можна оцінити так, що матеріальні фактори значимі не тільки стосовно до сучасного суспільства, вони, очевидно, мають універсальне значення.

Подібний суперечливий розгляд економічних аспектів надає право зробити висновок про значущість раціональних, об'єктивістських мотивів у соціально-філософській концепції Фрідріха Ніцше, які розкривають нерозривність понять раціонального і ірраціонального.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Арістотель. (2000). *Політика*. Київ: видавництво «Основи».
- Бичко, І. В. (2005). Ніцше: онтологія нелінійності. *Філософсько-антропологічні студії*, (с. 39-69). К.: Стилос.
- Бушанський, В. (2016). Деструкція в естетиці та філософії модерну. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, 5-6(85-86), 123-133.
- Гнатенко, П. І. (2009). *Етнопсихоаналіз*. (Монографія). Київ: «Вища освіта».
- Горбатенко, В. (2002). Про відгорнуті від музики слова: до осягнення державно-правових поглядів Фрідріха Ніцше. *Людина і політика*, 3, 88-93.
- Мамай, Н. (2023). Концепція бога в філософії Ф. Ніцше. *Humanities Studies*, 15(92), 120-125.
- Маркузе, Г. (2003). Одномерный человек. Эрос и цивилизация. *Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества*, (с. 251-515). ООО «Издательство АСТ».
- Ніцше, Ф. (2012). *Перемішані думки і вислови. Мандрівник і його тінь*. Львів: Астролябія.
- Ніцше, Ф. (2020). *Весела наука*. Харків: Фоліо.
- Окороков, В. Б. (2005). Ніцше: Логіка волі до влади і смисл розрізнення. *Філософсько-антропологічні студії*, (с. 97-108). К.: Стилос.
- Савонова, Г. І. (2021). Гуманістичний проект Ф. Ніцше «Надлюдина». *Перспективи. Соціально-політичний журнал*, 3, 18-25.
- Сінельнікова, М. В. (2022). Ресентимент як визначальна риса ніцшеанської людини. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 40, 100-106.
- Сомов, А. Ю. (2015). Генеза ідеї надлюдина в європейській філософії: концепція Фрідріха Ніцше. *Грані*, 5, 109-116.
- У США найвищий рівень нерівності в доходах серед західних країн*. (2018, Червень 22). Відновлено з <https://trueua.info/news/u-ssha-najvitshij-riven-nerivnosti-v-dohodah-sered-zahidnih-krain>
- Шамрай, В. (2005). Нігілізм: ніцшевське пророцтво і тоталітарна людина. *Філософсько-антропологічні студії*, (с. 131-143). К.: Стилос.
- Ширяєва, К. А. (2022) Ідея надлюдина у «Філософії життя» Фрідріха Ніцше. *Магістерські студії. Альманах*, 22, 110-113.
- Янушевич, І., & Цехощка, О. (2017). Ніцшеанство та проблеми сучасної моралі. *Докса*, 2, 84-90.
- Backhaus, J., & Drechsler, W. (Eds.). (2006). *Friedrich Nietzsche (1844-1900): economy and society*. (Vol. 3). Springer Science & Business Media. Retrieved from https://books.google.ie/books?hl=ru&lr=&id=1Xg_AAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP9&dq=Nietzsche+on+economics&ots=Vm2t9ddBuF&sig=w4JaJA9NOBbBFCHIXmKR1vnk-QA&redir_esc=y#v=onepage&q=Nietzsche%20on%20economics&f=false
- Reinert, S., & Reinert, E. (2020). *Nietzsche and the German Historical School of Economics*. Retrieved from <http://othercanon.org/wp-content/uploads/2020/02/Nietzsche-and-the-German-Historical-School-of-Economics.pdf>

REFERENCES

- Aristotle. (2000). *Policy*. Kyiv: Osnovy publishing house.
- Backhaus, J., & Drechsler, W. (Eds.). (2006). *Friedrich Nietzsche (1844-1900): economy and society*. (Vol. 3). Springer Science & Business Media. Retrieved from https://books.google.ie/books?hl=ru&lr=&id=1Xg_AAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP9&dq=Nietzsche+on+economics&ots=Vm2t9ddBuF&sig=w4JaJA9NOBbBFCHIXmKR1vnk-QA&redir_esc=y#v=onepage&q=Nietzsche%20on%20economics&f=false

- Bushanskyi, V. (2016) Destruction in the aesthetics and philosophy of modernism. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kurasa of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5-6(85-86), 123-133.
- Bychko, I. V. (2005). Nietzsche: The Ontology of Nonlinearity. *Philosophical and anthropological studies*, (p. 39-69). K.: Stylos.
- Gnatenko, P. I. (2009). *Ethnopschoanalysis*. (Monograph). Kyiv: "Higher Education".
- Horbatenko, V. (2002). About words turned away from music: towards understanding the state-legal views of Friedrich Nietzsche. *Man and politics*, 3, 88-93.
- Mamai, N. (2023). The concept of God in the philosophy of F. Nietzsche. *Humanities Studies*, 15(92), 120-125.
- Marcuse, G. (2003). One dimensional person. Eros and civilization. *One-Dimensional Man: A Study of the Ideology of an Advanced Industrial Society*, (pp. 251-515). ACT Publishing House LLC.
- Nietzsche, F. (2012). *Mixed thoughts and expressions. The traveler and his shadow*. Lviv: Astrolabia.
- Nietzsche, F. (2020). *Fun science*. Kharkiv: Folio.
- Okorokov, V. B. (2005). Nietzsche: The logic of the will to power and the meaning of distinction. *Philosophical and anthropological studies*, (p. 97-108). K.: Stylos.
- Reinert, S., & Reinert, E. (2020). *Nietzsche and the German Historical School of Economics*. Retrieved from <http://othercanon.org/wp-content/uploads/2020/02/Nietzsche-and-the-German-Historical-School-of-Economics.pdf>
- Savonova, G. I. (2021). F. Nietzsche's humanistic project "Superman". *Prospects. Socio-political journal*, 3, 18-25.
- Shamrai, V. (2005). Nihilism: Nietzsche's prophecy and totalitarian man. *Philosophical and anthropological studies*, (p. 131-143). K.: Stylos.
- Shryaeva, K. A. (2022) The idea of the superman in Friedrich Nietzsche's Philosophy of Life. *Master's studies. Almanac*, 22, 110-113.
- Sinelnikova, M. V. (2022). Resentment as a defining feature of a Nietzschean person. *Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political studies*, 40, 100-106.
- Somov, A. Yu. (2015). The genesis of the idea of the superman in European philosophy: the concept of Friedrich Nietzsche. *Grani*, 5, 109-116.
- The US has the highest level of income inequality among Western countries*. (2018, June 22). Retrieved from <https://trueua.info/news/u-ssha-najvitshij-riven-nerivnosti-v-dohodah-sered-zahidnih-krain>
- Yanushevich, I., & Tsekhotska, O. (2017). Nietzscheanism and problems of modern morality. *Doxa*, 2, 84-90.